

DE GROTE KRISIS

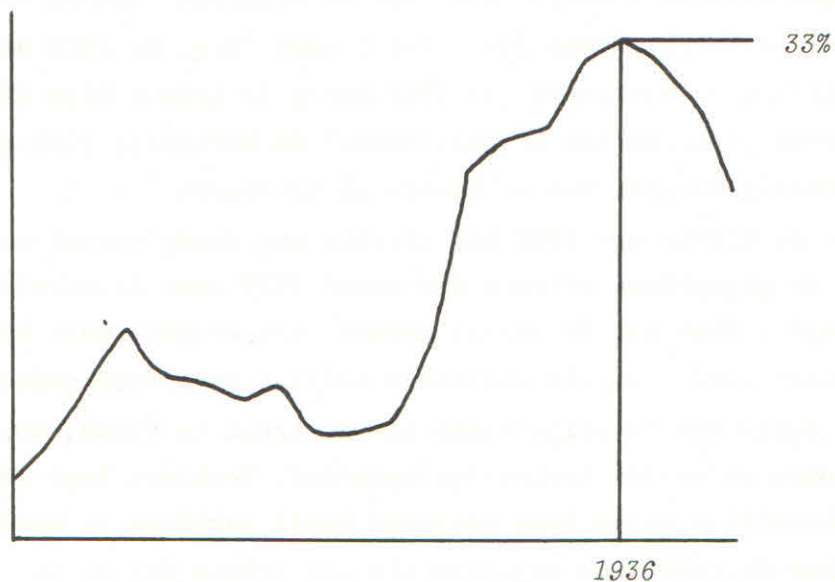
Terwijl het leven dus al niet makkelijk was brak er in 1929 een ongekend grote crisis uit. Niet dat die krisissen zoiets bizonders waren, want met de regelmaat van de klok komen ze terug. Zeven jaar eerder nog: "Nee, in 1922 begon eigenlijk de narigheid. In 1922 kreeg je crisis hier in de buurten. Toen kwamen er werklozen." Zo herinnert zich een voormalig bewoner van de Haver- en Gortbuurt.

Maar de crisis van 1922 was slechts een dwerg vergeleken bij de gigantiese ellende die vanaf 1929 over de wereld spoelde. Niet dat de gewone mensen erom vragen, maar keer op keer worden ze als nutteloze ballast overboord gegooid. Met duizenden tegelijk komen ze op straat te staan, zonder inkomen en zonder toekomstperspektief. Werkloos heet dat. En terwijl niemand erom gevraagd heeft werkloos te worden, worden de werklozen bejegend als het schuim der natie.

Overigens is het niet zozeer het feit dat iemand geen baan heeft dat hem tot een paria maakt. Immers, het rijkeluiszoontje dat met het van pappá geërfde geld niets beter weet te doen dan te lanterfant, wordt met bewondering bekeken. Een enkele oproerkraaiër zal misschien mompelen: 'uitvreter', maar de goegemeente ziet het zo dat deze jongheer het goed bekeken heeft. Alsof het een verdienste van hemzelf is dat zijn wieg geen stijfsekkissie was.

Toen de crisis uitbrak, groeide de werkloosheid in Leiden en ook in onze buurten met sprongen, tot voor die tijd ongekende hoogte. "In de buurt waren veel werklozen. In de Drifstraat was zo'n 25 à 30 procent werkloos. Het werd

De Werkloosheid in Leiden, 1920 - 1939



steeds erger en duurde steeds langer voor men werk had." en "Het was een hele grote klap toen mijn vader in, ik meen, 1933 ontslag kreeg, dat was een hele ramp voor ons. Iedereen stond in paniek, van 'Waar moeten we heen!'. Of: 'Moeder was in 1935 gestorven, nou en vader was tegen de zestig toen-ie eruit ging. Dan zeiden we: 'Mens, trek je d'r toch niks van aan, 'n ander gaat toch ook naar de steun'. Maar ja 't was voor die ouwe man helemaal niks. Ik zeg: 'Wat kan 't schelen?'. 'Ja, maar, nou zie je, nou heb je zulke handen en dan kan je met je handen over elkaar gaan zitten'."

Weer een ander: "Ja, ik ben nog eventjes zonder werk geweest, toen moest ik twee keer daags gaan stempelen. Dat noemen ze de goede oude tijd. Nou, voor mij hoeft het niet meer." En zo zouden we wel door kunnen gaan. Overal sloop de ellende binnen. Als de man niet werkloos werd, dan kreeg hij wel loonsverlaging of gingen ze korter werken.

Een meneer, die baas bij Van Wijk is geweest herinnert zich: "Ja, in 1931, toen kreeg je het. Ik ben er ook nog een beetje bij betrokken geweest. Toen gingen we drie dagen werken. Toen had ik ook erg weinig ontvangst hoor. Er was niets te doen hè."

Maar deze meneer behield gelukkig zijn baan, duizenden anderen niet. Die kwamen voor het probleem te staan hoe aan geld te komen.

Nu was het zo, dat de werklozen uit vroegere eeuwen, ook voor dat probleem stonden. Toen konden ze gaan bedelen en stelen, meer was er niet. Ze vormden zo echter een ware plaag, waar de hoge heren helemaal niet gelukkig mee waren. Zeker niet, omdat het geregeld tot rellen kwam. Daarom zetten de machthebbers in die tijd gestichten op waar de werklozen verplicht moesten werken. Voor degenen, die echt niet konden werken omdat ze oud of invalide waren werd de steun in het leven geroepen.

In de loop der eeuwen waren deze instellingen natuurlijk aan allerlei veranderingen onderhevig geweest. Toch lopen er wel lijnen van die vroegere tijd naar de steunverlening die in de dertiger jaren bestond. Mensen die in de

steun terecht kwamen moesten vooral niet het idee krijgen dat ze ook maar iets te eisen of rechten hadden.

Toch waren er veranderingen op til. In de eerste wereldoorlog toen grote werkloosheid ons land eveneens teisterde was namelijk een heuse werkloosheidsverzekering in werking getreden. Deze gold echter alleen voor vakbondsleden. Ook dezen werden echter na een tijd 'uitgetrokken' en moesten evenals de andere werklozen naar de steun. Daar kregen ze dan een uitkering van elf gulden in de week, wat veel lager was dan het gemiddelde loon in die tijd. Voor die grijpstuiver moesten ze dan wel twee of drie keer per dag 'stempelen'. Als vrouw of kinderen nog wel werkten ging een deel van hun loon van de steun af: "Je vroeg je baas geeneens om opslag, want als ik een gulden meer ging verdienen dan werd er twee-derde vanaf getrokken. Dan schoot ik er 33 cent mee op. Nou, daar maak je je toch niet dik om." en "De laatste tijd toen ik bij Van Buuren was als hoofdjuffrouw verdiende ik vijftien gulden per week en toen had pa nog drie gulden van Sociale Zaken. De kinderen moesten geld bijdragen als vader in de steun liep." Nou was het zo, dat aan die steun meer haken en ogen zaten. De gemeente had controleurs in dienst die werklozen scherp in de gaten hielden. Als steuntrekkers in de bioskoop of het kafé werden gesignaleerd werden ze al snel op het matje geroepen; daar kregen ze geen uitkering voor!

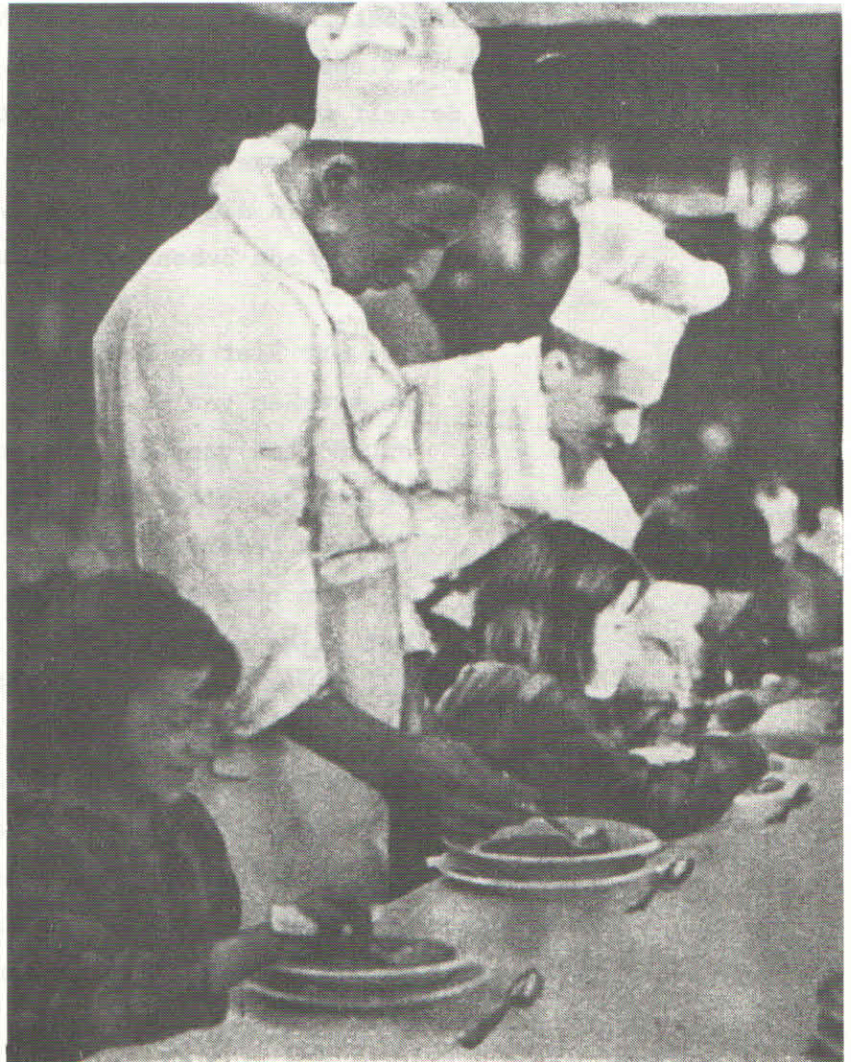
Als mensen een aanvraag voor iets extra's indienden werd soms eerst het hele huis binnenstebuiten gekeerd. 'Die krant, mevrouw, vindt U dat niet een beetje overdreven en die radio...' Is het vreemd dat sommige mensen hun zelf-

beheersing verloren en de betreffende controleur de trap afsloegen?

De gemeente reageerde daar niet op met soepeler normen.

Oh nee, de steuntrekker moest zijn plaats kennen ..., in 1934 werden de controleambtenaren dientengevolge met knuppels uitgerust.

De directie van het bekende Leidsche restaurant Zomerzorg bood het crisiscomité ter plaatse een maaltijd aan voor pl.m. vierhonderd kinderen van 9-14 jaar. Met medewerking van de Vereeniging Schoolkinderkleeding en -voeding worden vierhonderdwintig kinderen achtereenvolgens op drie Zaterdagmiddagen in de gelegenheid gesteld van dit aanbod gebruik te maken. Foto hiernaast: De koks komen handen te kort.



Er was voor werklozen niet alleen de steun. Er waren vele andere adressen waar de steuntrekker in gepaste onderdanigheid mocht aankloppen. "Via bonnen konden steuntrekkers crisisboter, soep en blikblees kopen. Die boter namen ze wel, maar de soep en het vlees konden ze vaak niet betalen. Die bonnen werden dan maar weggegeven." en "De mensen kregen een boterbonnetje, dan kon je een pakje boter halen voor elf cent. Ze kregen een paar bonnetjes voor een blik gehakt of vlees, 35 cent. Mijn man die sigarenboer was heeft ze zelf wel eens van de klanten gehad en dat haalden we ook, want het was heel goed."

Blijkbaar dacht in die tijd niet iedereen zo over de kwaliteit, want op een bekend wijsje werd wel het volgende gezongen:

Bei mir bist du schön
We trekken van de steun
en we eten van het crisiscomité.
We krijgen vlees uit blik
van een bedorven sik
We eten erwtensoep
Het lijkt wel koeipoep.

Waarmee gelijk weer een andere instelling genoemd is: het crisiscomité... Dit was een instelling van allerlei deftige tantes en notabelen, die zo vanuit hun pluchen fauteuils hun geweten schoon wilden wassen.

"Dat crisiscomité bestond voor mensen die iets nodig hadden, broodnodig hadden, dan konden ze daar terecht. Nou, het was zo, mijn man was ook werkloos. Mijn man was lid van het NVV

en hij werkte met een maat die lid was van de christelijke bond. Maar ze konden het heel goed met elkaar vinden en werkten altijd plezierig met elkaar. En toen konden ze werk krijgen voor zes weken. Dat was aan het viadukt aan het station. En toen moesten ze in een heel diepe put staan, in het water. Toen zei mijn man, dat werk wil ik graag doen. Maar toen zei die baas: 'dan moeten jullie laarzen hebben' en die hadden ze niet. Toen zei die maat van mijn man" 'Weet je wat, we gaan naar het crisiscomité toe en dan vragen we of we een paar laarzen kunnen krijgen, omdat we voor zes weken werk kunnen krijgen'. Want die laarzen kostten toen zestien gulden en dat hadden we niet. Dus zij naar het crisiscomité. Ze zeggen wel eens: 'het hemd wordt van je gat gevraagd' en dat was toen ook zo en mijn man werd er ook gevraagd: 'Waar bent U lid van, wat is uw geloof'. Flauwekul, waar dat voor nodig is als je een paar laarzen nodig hebt. Enfin dat verloopt en na een dag of vier komt mijn man thuis en vraagt: 'Heb je nog niks gehoord van die laarzen van het comité?' Nee nog niks. Nou, zijn maat had al een bon gekregen, die kon ze al gaan halen. Dat verloopt een paar dagen en toen kwam er hier een meneer aan de deur en ik doe de deur open en hij zegt: 'Mevrouw, ik kom van het crisiscomité, Uw man heeft een paar laarzen aangevraagd.'. Ik zeg: 'mijn man kan werken en hij heeft die laarzen nodig.' Hij zegt: 'Dan moet ik toch het een en ander van U weten', ik zeg: 'Dat kan, wat wil U weten'. Toen zei hij: 'Dan moet ik even bij U binnenkomen'. Toen zeg ik: 'Ja, maar ik heb die laarzen niet op mijn schoor-

steen nodig, die heeft mijn man aan zijn benen nodig.'

Toen werd-ie natuurlijk woest. Nou, hij is weggegaan en ik heb ze nooit meer gehad. Ik zeg tegen die man: 'Als ik een kleed vraag, dan mag U bij me binnenkomen. Als ik een deken vraag, dan mag U zo boven op mijn bed kijken. Maar dat heb ik allemaal niet nodig.'

Mijn man zei: 'Ik ga het zo doen, op mijn blote voeten'.

En toen heeft-ie bronchitis opgelopen en toen heeft hij 54 dagen ziektegeld getrokken. Toen heb ik een brief naar de burgemeester geschreven of d at geen geld kostte..."

Dat kontroleren dede ze allemaal, de steunverleners. De overheid, het crisiscomit e en ... degenen wier levensovertuiging gebaseerd is op hulp aan 'de naaste': de kerken.

"Van de kerk kreeg je een broodje. Maar dan moest je wel naar de kerk geweest zijn hoor. Want als je zo eerlijk geweest was om te zeggen dat je niet naar de kerk geweest was, dan kreeg je dat broodje niet." en "Er kwam ook nog eens een dominee bij ons en -bij ons zag het er altijd keurig uit hoor, want ik heb er altijd verستeld van gestaan hoe netjes mijn moeder het toch maar kreeg- en die dominee zei dan dat het er prima uitzag en dat er eigenlijk geen hulp nodig was. 'Zonder geld kan je ook gelukkig wezen' zei-die dan. Dan zit je met elf kinderen en dan was vader nog werkloos en dan moet je gelukkig zijn. Terwijl die zelf een prachtig huis bewoonde aan het Plantsoen.

En voor hem was een broodje net zo duur als voor ons.

Toen heeft-ie ook nog een keertje kleren gebracht, maar we hebben het zo in de votten gegooid, zulke kleren waren

dat! Dominee Punselie was dat!"

Bij de katholieken was het al niet veel beter. "De kerk gaf het niet weg, denk je dat je een pakkie van de kerk kreeg? Je had meer de Vincentiusvereniging, een soort katholiek armenbestuur. Maar ja, die stuurde dan ook wel eens zo'n dame of heer om te controleren. Dan moest het wel heel erg nodig zijn, wilden ze dan wat krijgen. Ze keken gerust wat of de mensen aten." Het leek wel of alle hulpverleners het over één ding roerend eens waren, de werkloze moest vernederd worden. De kleren die zijn kinderen via school kregen moesten voor iedereen herkenbaar zijn, om maar een voorbeeld te noemen.

En wat te denken van het rijwielplaatje? "De rijwielbelasting. Een koperen plaatje op de fiets voor alle mensen met een inkomen, dat kostte een rijksdaalder, dat gold voor een jaar. Maar was je nou werkloos, dan hoefde je dat niet te betalen. Maar dan kreeg je wel zo'n rijwielplaatje met een gat erin. En dat was zo, dan mocht je niet op zaterdagmiddag en op zondag op je fiets rijden, want dan was daar zogenaamd geen belasting voor betaald. Ja, zulke toestanden waren er hoor, mensen. Want dat was gewoon een geweldige deprimatie voor ons, tenminste voor mij, want ik had ook nog 'n beetje trots in m'n lijf zitten."

En dat was 't 'm nou juist, een werkloze mocht helemaal geen trots meer hebben. Hoe haalde hij het in z'n hoofd, hij kon niet eens z'n gezin onderhouden.

Zo werden mensen die buiten hun schuld om zonder werk kwamen in de hoek getrapt en vernederd.



Zo'n demping dient gevierd te worden

Eén klein gaatje hield de overheid open voor werklozen om te werken: de werkverschaffing. Langdurig werklozen die gehuwd waren konden aangewezen worden voor bepaalde projecten. Zij konden dan wat meer verdienen dan de steunuitkering bedroeg. In 1930 kreeg een werkloze in de werkverschaffing ongeveer twintig gulden per week, verderop in de dertiger jaren daalde dat tot om en nabij de zestien gulden. Dat was meer dan de steun, maar minder dan in het vrije bedrijf te verdienen viel.

Het ging in de werkverschaffing altijd om zwaar grondwerk, zoals de aanleg van de Leidse Hout (1929-1931) en de demping van het Levendaal (1935). De Leidenaars die hier tewerk gesteld werden hadden nog geluk, anderen moesten helemaal naar de Kaag of Zevenhoven. Uit andere steden in de Randstad werden mensen zelfs in Drente en Oost-Brabant geplaatst.

"Nou, mijn man was een paar jaar werkloos en toen moest-ie de werkverschaffing in en toen moest-ie achter Rijnhof -dat stuk beton heb je nog staan, daar zou een weg gelegen worden- en daar heeft-ie aan gewerkt. Hij moest heel hard werken. Dat was hij natuurlijk niet gewend bij die beton. Hij was bakker geweest. Toen werd al die beton nog met karretjes versjouwd en al die balen en alles. Het was werk wat-ie niet gewend was. Hij heb volgehouden hoor, maar toen is-ie ziek geworden."

Deze meneer was niet meer dagelijks over de vloer omdat hij in de werkverschaffing zat. Al die anderen echter, wat deden die zo al de hele dag?

"Nou, er waren er vele bij die gingen vissen. Je zou zeggen 's winters valt het niet mee, maar ze gingen toch vissen. En nou ben ik geen liefhebber van vissen. Maar ik hield erg van knutselen, ik had een hoop hobbies. Er werd ontzettend veel gekaart. Want je had natuurlijk lokalen in die tijd waar werklozen werden opgevangen en die konden kaarten. Je had het Volksgebouw op de Herengracht, dat organiseerde het NVV. Op de Haven was het NAS. Het Katholiek Militair Tehuis op de hoek van de Mare en de Oude Singel. Je had mensen die gingen even naar huis om te eten en die gingen 's middags weer terug om te kaarten. Mensen die geen hobbies hadden die zaten daar veel. Ik zat er nooit". Een vrouw herinnert zich over haar man: "Hij was altijd aan 't prutsen en hij had 'n bootje van ze vader gehad en dan ging-ie met z'n zwager elke dag de hele dag, met broodgingen ze vissen. De kant van Alphen uit." Die man zelf vult haar aan: "Dat vissen: nou gooi je alles terug, maar toen nam ik 't allemaal mee hoor. Dat werd opgegeten, allemaal."

Deze mensen deden nog iets nuttigs met hun tijd, ze vulden zelfs het gezinsinkomen een beetje aan. De meesten echter werden hoe langer hoe futlozer, ze hadden nergens zin meer in. "Ik slenterde wat, kuierde langs de weg. Ik had geen hobbies, want er was geen geld voor hobbies. Vissen was ook niks voor mij. Het was gewoon leegloperij: om een uur of twee ging je van huis en sjokte je de stad in en om een uur of half vijf ging je weer naar huis en als het erg slecht weer was dan bleef je thuis hangen."

Sterker nog dan tegenwoordig was het in die tijd vreemd als een man iets in het huishouden deed. Daar draaide de vrouw voor op, ook als d'r man niets anders te doen had. Zo kwam het veel voor, dat de vrouw een werkhuisje nam en daarnaast thuis het hele huishouden moest doen. "Maar hij ging vissen, nietwaar.

Het oudste meisje was al ouder dan mijn dochter, mijn oudste dochter, en die ging die andere twee ophalen. Maar hij ging gewoon vissen. En als zij thuis kwam van d'r werk kon ze weer aan de slag."

In het kort kwam het hier op neer: "De zorgen kwamen op de hoofden van de vrouwen neer, die moesten maar zien hoe met het geld uit te komen."

Gelukkig was het niet overal zo. "Nou ja, het is natuurlijk wel een hele slag, maar we hebben het niet zwaar opgenomen. Hij is thuisgekomen en we hebben het werk van mekaar overgenomen kan ik wel zeggen. Hij is het huishouden gaan doen en ik ben aan het werk erbij gegaan. Ik heb werkhuisen erbij gezocht, bij mevrouwen als werkster. Ik vloog van de een naar de andere. De kinderen werden opgevangen door m'n man, die was de hele dag bij ze. Die deed het huishouden voor me. Alleen -toen had ik nog geen wasmachine- alleen kon die de was niet uitboenen. En dat ging zo, hij deed het dan in het sop, als ik dan thuiskwam hoefde ik het alleen nog uit te boenen en verder behandelde hij het helemaal." Toch vonden beiden dat de wereld zo op z'n kop stond. Ze vervolgt: "Dat heeft hij later wel eens verteld. Hij zegt: 'Als ik kopjes stond te wassen en dan denk ik:

moet ze weer zwoegen voor mij, heb ik dikwijls staan te huilen.' In het begin vond hij het heel erg, dat ging later wat beter. 't Kon niet anders, hij is zeven jaar werkloos geweest."

Dat erbij nemen van een werkhuisje wat veel vrouwen deden, was ook niet van problemen ontbloot. Het zo verdiende geld behoorde namelijk gedeeltelijk weer ten koste van de steun-uitkering te gaan.

"Of de vrouwen moesten een beetje stiekum uit werken gaan dat ze een werkhuisje erbij hadden. Maar ik zei het, dat was heel gevaarlijk, want als je gesnapt werd, dan kreeg je geen uitkering."

"Maar ik had een hele fijne mevrouw, die betaalde ook veel in natura uit. Boodschappen had ik de hele week gratis. Daar konden ze niets aan doen."

Ook werkloze mannen probeerden natuurlijk wel wat extra's te verdienen. "Nou, hij had nog wel eens hier in de buurt een plankie te slaan en dat deed hij dan wel eens voor een paar kwartjes, maar dat gaf hij natuurlijk niet op. Hij had wel eens een groter karweitje, maar dat gaf hij wel op... Er waren ontzettend veel controleurs om te kijken natuurlijk of de mensen niet stiekem bijverdienden. Als ze je grepen dan kreeg je niks."

Niet alleen de controleurs waren trouwens een probleem, ook jaloerse burens, kennissen en familieleden. "Er heerste toen wel een zekere wangunst onder de mensen." en "'t was net als nu: je verrader slaapt nooit."

Maar de mensen konden bijverdienen wat ze wilden, 't bleef

sappelen. "Het poffen werd ook meer. Bij Goedhart, waar ik in de winkel hielp, was het heel erg. Daar was het zo, dat de mensen muntjes kwamen lenen voor het gas, dus niet alleen poffen van hetgeen dat je nam. Je moest zorgen dat er muntjes waren, anders brandde het gas niet. Dus als de mensen geen centen hadden, dan kwamen ze gewoon vragen of we ze konden helpen."

Anderen leenden geld bij de Katwijkse visverkoopsters. Dezen probeerden in hun eigen armoe een grof slaatje te slaan uit de armoe van anderen, want ze rekenden woekerrentes.

Op een veel schappelijker manier ging het bij de Vrijmet-selaarsloge aan de Steenstraat. Ook daar werd geld geleend, maar tegen fatsoenlijke rente.

Veel mensen brachten natuurlijk hun spulletjes naar de lommerd. "Die was op de Langestraat. Dan werd er 's zaterdags als ze dachten: 'Dat haal ik nooit, dat kan ik nooit betalen', dan moest een horloge of ringen of kledingsstukken naar de lommerd gebracht worden. En daar kregen ze natuurlijk een lage prijs voor, maar ja in elk geval hadden ze weer wat om de schuld wat gelijk te maken. Maar die week daarop zaten ze weer in de moeilijkheden en zo bleven ze doorgaan, want die lommerds zaten vol."

Zo bracht de crisis ellende in duizenden huisgezinnen, van werklozen maar ook van nog werkende arbeiders. Zij, die het nog nooit breed gehad hadden kwamen in een positie terecht waaruit werkelijk geen enkele uitweg leek te bestaan.

De mensen waren moedeloos en apaties, waarmee we op de onvermijdelijke vraag komen of ze het allemaal maar namen en over zich heen lieten komen.



Verkoop op de leidse veemarkt